

מסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

מנהגים

האם מותר להזיק לחבירו הפ"ן של איסור?

חובא בגמ' ברכות כ' ע"א דברי אביי שאומר שלדורות הראשונים היו נעשים ניסים כיון שהיו מוסרים את נפשם על קדושת השם, דוגמא לזה מרב אדא בר אבהו שראה אשה הלבושה בגד עליון דרך פריצות, חשב שבת ישראל היא וקרע הבגד מעליה, אח"כ התברר שהיתה כותית ונתבע לשלם את שווי הבגד שהוערך בארבע מאות זוז, ומשמע מדברי הגמ' שחיוב התשלומין נבע משום שהיתה כותית אבל במקרה שהיתה אותה אשה יהודית היה פטור מלשלם.

בס' היוחסין ערך רב אדא מביא בשם רב צמח, וכן חובא בס' אוצר הגאונים יור"ד סימן קט"ו ובתרומת הדשן סימן רע"ו כתבו שהמעשה בגמ' ברכות הנ"ל מדובר שראה בבגד שהיה בו כלאים. וכן מבואר בב"י יור"ד סימן ש"ג שכך פירש הרמב"ם המעשה בגמ' ברכות שרב אדא קרע הבגד משום שבבגד זה היה כלאים, ומדברי הסוגיא הוא המקור לשיטת הרמב"ם בפ"י מהלכות כלאים הכ"ט שאפילו בבגד חבירו חייבים לקרוע בגד כלאים אפילו בשוק (עי' דרישה שם) וכ"כ הרדב"ז על הרמב"ם (שם). בס' מעשה רוקח על הרמב"ם פ"י מהלכות כלאים כתב שלדעת הרא"ש הלכות כלאי בגדים (שבסוף מסכת נדה) הסובר שהרואה את חבירו שהוא לבוש בגד כלאים בשוגג אינו מחויב לומר לו כדי להפרישו מאיסור (ודלא כהרמב"ם) צריך לומר שהיה ידוע על אותו בגד שיש בו כלאים וכיון שסבור שהיא ישראלית א"כ היתה מזידה ולכן קרע את בגדה. (עי' שו"ת לב אברהם סימן ע"ה). עכ"פ יוצא מדברי הגמ' שמותר להפסיד ממונו של חבירו כדי להצילו מן העבירה וגם פטור מלשלם לו, ורק משום שהיתה כותית ולכן פטור מלשלם (עי' שו"ת שרגא המאיר ח"ג סימן ג'). וכן כתב בשו"ת שלמת חיים

הרה"ג אליקים דבורקס

להגר"ח זוננפלד זצ"ל סימן תשע"ו שנשאל על עיתונים שיש בהם כפירה ויש קנאים שרוצים לשרפם האם חייבים לשלם? וכתב שמותר להם ולא חייבים לשלם, ומציין שכך משמע מדברי הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה סימן ש"ו. והאריך בזה בשו"ת אבני נזר יור"ד סימן תקכ"א.

מדברי הגמ' ב"ק כ"ח ע"א מבואר ברש"י דמותר להכות חבירו כדי להפריש את חבירו מאיסור, וכ"כ הרא"ש בתשובה סימן י"ג ובשו"ע סימן תכ"א סי"ג הביא זאת להלכה. לאור זאת כתב בס' פתחי חשן דיני נזיקין פ"א ס"א להוכיח דמותר להזיק ממון חבירו דהלא אם רואה חבירו שעובר עבירה מותר להכותו וליסרו כדי להפרישו מאיסור על אחת כמה וכמה שמותר להזיק ממונו שהרי אין ממונו חמור מגופו. וציין שכן כתב בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעאה ח"ד סימן קמ"ז) וכן כתב מרן החזו"א כלאים סימן א' ס"ק ט"ז ובסימן ב' ס"ק א', ויש להביא ראיה מחש"כ במסכת שביעית פ"ה מ"ו שאסור לחזק ידי החשוד שעובר על מצות שביעית ולמכור לו כלי עבודה שמשתמשים בהם לעבודת קרקע האסורות, וכדברי פירוש המשניות (שם) "אמר הכתוב "ולפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא י"ט) רצה לומר מי שסגרה עיניו התאוה ויצר הרע, אל תעזור אותו להוסיף בעוורונו ותוסיף להרחיקו מן היושר, ומפני זה אסור לעזור לעוברי עבירה ולא יתקנו להם כלים אבל ראוי לקלקל להם", זאת אומרת שאם אדם חורש בכלים בשביעית מותר לקלקל את הכלים היות ועי"כ מונעים אותו מן האיסור, (עי' שו"ת תשובות והנהגות ח"א סימן שס"ח).

נאמר "ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה" (בראשית ל"א י"ט) ולכאורה הרי איסור גניבה היא אחת משבע מצוות ב"נ שחייב מיתה עליהם וא"כ איך גנבה רחל את התרפים? רש"י שם ל"א י"ט כתב שגנבה להפריש את אביה מע"ז, וא"כ יוצא שרחל עשתה פעולת היתר כדי להפרישו מאיסור, ויעויין בזה"ק סוף פרשת ויצא וז"ל "ואע"ג דרחל איהי עבדת לעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ז, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימין ולא קיימי בהדיה שעתא חדא בגין צערא דאבוה אע"ג דאיתכוונת לטב", ומשמע שנענשה

הגאון הגדול רבי ברוך דב פוברסקי שליט"א ראש ישיבת פוניבז'

בגדר ההכאה

באפרושי מאיסורא

בכתובות (לב ע"א) איתא בגמ' דחבלה הותרה מכללה בבי"ד, ומבואר שדיני הכאה וחבלה לא נמסר אלא לבי"ד, וצ"ע שהרי כ"א יכול להכותו לאפרושי מאיסורא, וכמו שהוכיח בנתה"מ סי' ג סק"א.

והנראה בזה דענין הכאה לאפרושי מאיסורא לא חשיב היתר על חבלה, וכמו שלא נאמר דחבלה הותרה לאב המכה את בנו והרב את תלמידו שהוא ענין מצוה. וביאור הדבר הוא, דענין הכאה לאפרושי מאיסורא אינו ענין של חבלה אלא הצלה היא, וכמו שהרופא חובל ומקזיז דם לרפואה, שאי"צ לזה היתר על איסור חבלה, דלא חשיבא חבלה אלא הצלה ואף כריתת איברים נעשית להצלת חיים, וכך היא גם הכאת האב את בנו והרב את תלמידו, וכן הכאת כל אחד את חבירו למנוע מעבירה והוא מעשה הצלה.

אמנם דין מכין אותו עד שתצא נפשו הוא כבר מדיני עונשין, וכן עונש מלקות שהוא בעצם החפצא דין עונש של יסורים והכאה, וד"ז נמסר לבי"ד בלבד וענינו הוא כבר היתר על חבלה, ודו"ק.

'אפרושי מאיסורא'

יודע שבשבילי הם 'אלוהי' ועשית זאת רק כדי לצער ולהכעיס אותי.

יעקב, רחל ולאה מחליטים לעזוב את בית לבן 'לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען'. יעקב מעלה את בניו ואת נשיו על הגמלים 'וינהג את כל מקנהו ואת כל רכושו יעקב מנצל את הליכת לבן למקום המרוחק 'דרך שלשת ימים' מביתו כדי 'לגזוז את צאנו'. אירוע אליו יצאו כל אנשי בית לבן כדי לצאת לדרך 'ויברח הוא וכל אשר לו'.

רחל מנצלת את שעת הכושר 'ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה'. מביא המדרש רבה 'והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים'. אמרה מה אנא מיזל לי אני אלך לדרכי 'ונשבוק הדין סבא בקלקוליה'. ומביא רש"י 'להפריש אביה מעבודת אלילים נתכוונה'.

רבינו אליהו מזרחי מביא: 'שעל כן נאמר: ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה והיינו שלא רצתה שיהיו לאביה ויכשילוהו בעבודה זרה'. רבנו בחיי מביא סיבות נוספות לגניבת התרפים. מהמדרש: 'למה גנבה אותם, כדי שלא יהיו מגידים שיעקב בורח'. כוונתה של רחל, לטובה הייתה, לאפשר להם לברוח בבטחה.

עוד כוונה לטובה של רחל מביא מרבנו חננאל: 'כדי שיחזור בו ושיאמר אלוה הגנוב אין בו ממש כדבר יואש: 'אם אלוהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחיו'. שיפקחו עיניו ויבין כי אלוה שאפשר לגנוב אותו אין בו ממש'.

איך אפשר להאמין בתרפים שאינם יכולים אפילו לשמור על עצמם. את היחס של לבן אל התרפים למדנו כבר במפגש הראשון שלו עם אליעזר עבד אברהם כשבא לחפש אישה ליצחק. הוא שומע את מה שרבקה מספרת על האורח שהגיע הוא מזהה הזדמנות ומיד 'וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין'.

הוא רואה 'את הנזם ואת הצמידים על ידי אחותו' ושומע ממנה מה דיבר אליה אליעזר הוא ממחר להזמינו ואומר: 'ואנכי פניתי מבית' מביא רש"י דברי המדרש: 'מעבודת אלילים'. עוד לפני שיצא מביתו אל העין, עוד לפני שראה את 'הנזם ואת הצמידים'. על הספק שמדובר באורח עשיר הוא כבר מוציא מביתו את התרפים.

כאשר לבן שומע 'כי ברח יעקב' הוא לוקח את קרוביו, רודף אחרי יעקב ומשיג אותו 'בהר הגלעד'. עוד לפני שהוא מדבר עם יעקב נגלה אליו הקב"ה 'בחלום הלילה' ומזהיר אותו 'השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע'.

כשהם נפגשים מתלונן לבן 'מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי כשבויות חרב'. 'ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך' אני מבין את סיבת הבריחה שלך. אבל 'למה גנבת את אלוהי' אני יודע מה אתה חושב על התרפים. אבל אתה

אפרושי מאיסורא**בדבר שנוגע למפריש**

בגמ' בב"ק כ"ז ע"ב, נחלקו אמוראים אם עביד איניש דינא לנפשיה או לא, לדעת ר"י עביד איניש דינא לנפשיה, ולדעת רב יהודה לא עביד. ולכאוי בעיקר נידון הגמ' יש להקשות היאך ס"ל לרב יהודה דלא עביד איניש דל"י, והא לכה"פ יהיה שרי לו מדין לאפרושי מאיסורא, שהרי עובר חבירו בלא תגזול, [ובגמ' שם כ"ח ע"א מבואר דאף למ"ד לא עביד איניש דל"י מ"מ לאפרושי מאיסורא יכול גם להכותו, ומה"יט בנרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית וכלו לו ימיו, יכול רבו לחבול בו, וא"כ איך יתכן דלא עביד איניש דל"י].

ונראה בזה, דלעולם אין לבע"ד כח ב"יד לדון בדין שלו, ואף למ"ד עביד איניש דל"י, אין הגדר שעושה דין לעצמו, אלא יסוד ביאור פלוגתת ר"י ור"י אי עביד איניש דל"י או לא, הוא אם יש לבע"ד כח לאפרושי מאיסורא, דלעולם אף בנידון מצר דיני הממונות שייך דין לאפרושי מאיסורא, אלא דס"ל לר"י דהבע"ד גרע בזה, דכיון דהוא בע"ד בנידון זה ממילא כל כפיה שיעשה יהיה לזה שם דין, וזה לכו"ע אין בכח הבע"ד לעשות דין, אלא דר"י ס"ל דאף דהוא בע"ד יכול לכופו לאפרושי מאיסורא, ור"י ס"ל דכיון דהוי זה לנפשיה אינו יכול לאפרושי מאיסורא דיש לזה שם דין, ולכו"ע אין בכחו לעשות דין, ולפ"י מי שאינו בע"ד לכו"ע יכול לכופו לאפרושי מאיסורא.

ונראה להביא יסוד לזה מדברי רש"י בב"ק שם, שכתב לבאר הטעם שנרצע שכלו לו ימיו, יכול רבו לחבול בו כשמסר לו שפחה כנענית, ואינו רוצה לפרוש ממנה, דהרי בא להפרישו מאיסור שפחה, ופירש"י שם וז"ל, ורשאי להלקותו ולהפרישו דהאי דינא לאו לנפשיה הוא, עכ"ל. והנה אם דין עביד איניש דל"י הוא שיש ביד הבע"ד כח ב"יד לנפשיה, א"כ היה לו לרש"י לפרש דהכא שאני דאין זה דינא אלא יכול לכופו לאפרושי מאיסורא, וברש"י משמע דאכתי הוי דינא, אלא דאין זה לנפשיה.

ולהמבואר א"ש מאד, דהרי כל דין עביד איניש דל"י הוא שיכול לכופו לאפרושי מאיסורא, ומ"ד לא עביד איניש דל"י ס"ל דלנפשיה אינו יכול לכופו אפי' לאפרושי מאיסורא כיון דשם דין ע"ז, ואין בכחו לעשות דין, וממילא באופן שמסר לו שפחה כנענית יכול לכופו לאפרושי מאיסורא, ע"כ דכוונת הגמ' דהאי דינא לאו לנפשיה הוא, ומה"יט יכול לכופו לאפרושי מאיסורא, ככל אדם מעלמא שיכול לכופו לזה.

(שיעורי הגר"ד סנהדרין - ב"ק)

על אף שכוונתה של רחל טובה הייתה, מביאים את דברי הזוהר הקד' שכותב שרחל נענשה על גניבת התרפים 'שכיוון שציערה את אביה בגניבה הצטערה במידה כנגד מידה בלידת בנימין בנה עד שמתה בלידתה'.

גם אם היו לרחל כוונות טובות שיצדיקו את גניבת התרפים היא נענשה על גנבה זו, ללמדנו כי אין המטרה מקדשת את האמצעים. לא כל דבר שנראה לנו כאמצעי ראוי והגון להשגת מטרה נעלה, מותר לנו לעשותו. אם הדבר אינו כדן אסור לעשותו.

מין הגר"י? הלוי מבריסק היה רגיל לומר כאשר נשאל על כעין זה כי 'עם הרס הדת לא בונים את הדת'. אי אפשר ואסור לעשות ידשקייט על ידי מעשים אסורים.

הגאון רבי יעקב אידלשטיין שליט"א סיפר על פסק של רבנו החזו"א בשאלה כזו שנשאלה על ידי בני הישיבה שפעלו במחנות העולים בימי ראשית המדינה. 'היה אז חורף קשה מאד ומנהלי מחנות העולים ניצלו זאת למסע ההעברה על הדת שניהלו. כשחילקו בגדי חורף לעולים חילקו בגדים רק לאלו שרשמו את הילדים בבתי הספר שלהם והענישו את מי שרשם לבתי ספר דתיים ולא נתנו לו בגדי חורף'.

'החוק היה אז שרק במשך שבועיים אפשר לרשום ילדים לבתי ספר ואם אחרו הפסידו את כל השנה. חלוקת הבגדים הייתה באותם שבועיים. החלטנו שהבחורים עצמם יצאו בלילה מבית לבית ויבקשו בגדים בתרומה לעולים החדשים. ה'מגבית' הצליחה והביאו שקים שלמים עם בגדים. ואז התעוררה השאלה: יש מהבגדים שיש עליהם חשש של שעטנז. האם לחלק את הבגדים כמו שהם ולהודיע להורים שצריך לבדוק את הבגדים משעטנז או לבדוק קודם.

הבעיה הייתה שהבדיקה תיקח זמן ועד שיבדקו את הבגדים יסתיימו השבועיים של הרישום. ושאלו את החזו"א ואמר שקודם יבדקו את הבגדים ורק אחר כך יחלקו ואף על פי שיעבור זמן הרישום. מפני שלא יתכן שבגלל שמדקקים במצוות ועושים על פי ההלכה יגרם נזק לחינוך של כלל ישראל, ובירך שלא יהיה נזק'.

עובדות רבות לימדונו גדולי ישראל על הזהירות הנדרשת בעשיית מצווה 'הבאה בעבירה'. גם כשהדבר נוגע ל'בין אדם לחברו' ידועים דברי רבנו רבי ישראל מסלנט על המשכימים לסליחות ומעירים את עוזרת הבית להכין להם כוס תה חם. ידועה הנהגתו של מרן החפץ חיים שלא לומר בליל ש"ק בבואו עם אורח מבית הכנסת 'שלוש עליכם' אלא לקדש מיד שהרי האורח וודאי רעב.

נלמד מפרשה זו ונתן אל לבנו למדנו לשקול היטב כל פעולה שאנו עושים למען מטרה נעלה ככל שתהיה האם היא מותרת. כי ההתלהבות ורגש הקדושה שיש לנו בעשיית מצווה ובעשיית חסד עלולים לסחוף אותנו לשיקול דעת מוטעה.

חקירות הלכתיות

תורה"ג אלהנן פרץ

הוראת מו"ר הגר"ח פ עיינברג

מעשה באדם שנתפס למחשה ולמגרעותיו, וחטאה אשתו עצה שילכו מהבית ואנשי מעשה יגנו את המחשה, גניבה מבוימת, ולדעתה יועיל הדבר, והורה הרב זצ"ל שמותר לעשות כן, ומכרהו לגוי ואת הדמים יחזירו לבעלים.

עם הפעולה

ונראה לבאר דבריו, ידוע האיסור להזיק, ברם, נראה להוכיח כי האיסורים אלו צריך ששם הפעולה יקרא נזק או גזל, ואם שם הפעולה תיקון לא אסורה, הגע עצמך, אדם ששומר קיר לצורך תיקון אך כי הקיר נהרס יקבל שכרו משום שפועל התיקון ולא בקלקול, אך באפרושי מאיסורא בחפצים רעים שם הפעולה סילוק חיה רעה מארצינו, וסימן לדבר מע"כ הרמב"ם בפיהמ"ש שביעית וז"ל: "ראוי לקלקל להם", אשר נראה שמותר לקלקל מכעירים של עובדי עבירה.

רבים

והנה כל זה הנזק פרטי ואיש, אבל מודעות ציבוריות המזיקות את הרבים יש לדון בזה, א. שמא הם הפקר אחר שהודקו. ב. ע"פ המבואר בס"י שפ"ח סעי' י"ב כי המוצר לרבים ומצערן מותר למסור"ו אך מודעות אלו מצרות לרבים, כמוקב בל הנ"ל חובה לשאול חכם, וראה דין חתול רע בחו"מ סי' רס"ד.

לא שנה

עוד בזה, אם מדובר בדבר שחובה להשמדו, שמא אין לו דין ממון כלל וממילא לא שייך בזה גזל וכדין כרבולתא המוזכר בגמ' בהרכות דף כ' וכדין חמץ שהכל מצווין עליו להערו.

שלא זכתה לגדל את בנימין ולא להיות עמו שעה אחת משום שהיא ציערה את אביה וכבר כתבו הט"ז והש"ך בסימן ר"מ ס"ק י"ז דאפילו לשיטת הטור דאין צריך לכבד אב רשע כו"ע מודים שאסור לצער אבא רשע כמו שאסור לקללו ולהכותו (עי' בהגהות שיורי ברכה מהחיד"א יור"ד סימן רמ"א ס"ד). וכבר מובא בס' חסידים סימן תתקכ"ד וז"ל "ולכן מתה רחל בדרך והלא כוונתה להוציא עבודה זרה מבית לבן? אלא כיון שהיה יעקב שם והיה לה לשאול מיעקב אם יש לקחת, הרי כשיש חכם וחסיד לשאול ממנו אין לעשות דבר בלא עצתו". (עי' פרדס יוסף פרשת ויצא פרק ל"א פסוק ל"ב עה"פ "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה" ובפרשת וישלח ל"ה פסוק ד' משכב"ז).

מסופר על האדמו"ר רבי זושא מאניפולי זצוק"ל שפעם אחת כשהלך רבי זושא לקבץ כסף מעשירים עבור מצות פדיון שבויים הגיע לבית מלון ורצה לשוחח עם בעל הבית לבקש ממנו תרומה, בעה"ב לא היה בביתו, וביתים הביט רבי זושא סביבו והנה ראה בחדר כלוב ציפורים משתלשל מן התקרה והציפורים מוציאות בכל רגע את ראשיהן מבין הסורגים, ומשהן רואות שלא עלה בידן לצאת הן מנסות שוב במקום אחר אולי תוכלנה להתעופף מן הכלוב, חמל רבי זושא על הצפורים הכלואות ואמר אל לבו, הנה אני מכתת רגלי במקום למקום וטורח בקיבוץ מעות עבור פדיון שבויים אבל גם אם אשחרר את הצפורים תהיה זו מעין מצוה של פדיון שבויים, מיד פתח רבי זושא את דלת הכלוב והצפורים התעופפו מיד החוצה והתרחקו מן הבית, והסביר זאת רבי זושא הרי אמר הכתוב "ורחמי על כל מעשיו" (תהילים קמ"ח) איך יכולתי לכבוש את רחמי אשר התעוררו בקרבי למראה הצפורים המסכנות הללו, כשהן כלואות בתוך הכלוב, הרי הציפורים נבראו עם כנפים כדי להתעופף בחלל האויר ומקומן אינו בכלוב סגור כי אם על פני רקיע השמים. מקור לסיפור זה מובא בס' בוצינא קדישא מהגאון רבי נתן קאליבעל זצ"ל (י"ל בשנת תרס"ד).

והיוצא מזה שגדר של פדיון שבויים אין זה רק בשבוי אצל גויים, אלא גם מי שנמצא בבית סוהר של יהודים ונאסר מסיבות של ענינים רוחניים וכדומה יש מצוה לפדות אותו, שהרי עצם הדבר שאין לאדם חופש פעולה וסגור במסגר אין לך שביה גדולה מזה, ומצות פדיון שבויים מצוה רבה היא, ומותר למכור אף ספר תורה לצורך זה (עי' ב"ב ח' ע"ב, ובתוס' שם ד"ה פדיון שבויים). ומצאתי סמך לזה ממש"כ בפסיקתא דרב כהנא (באבאר, פסקה כ"ה עמוד קפ"ד ע"א) וז"ל "אמר רבי לוי משל לעוף שהוא נתון בכלוב, ובא עוף אחר ועמד על גביו ואמר לו אשריך שמוזנותיך מצויים אצלך, אמר לו במוזנות אתה מסתכל ובמצודות (בכלוב) אין אתה מסתכל?, ומשמע מזה שעדיף לעופות לעוף דרך חירות ודרור על פני מה שכולאים אותם בכלוב ונותנים להם מאכלם.

אולם הרבה ראו כן תמהו על סיפור זה איך הותר לרבי זושא להזיק את ממונו של השני ומה עם איסור גזל?, ויש לומר דהנה הבאנו לעיל כמה ראיות לכך שמותר להזיק ממון חבירו כדי למנוע מעבירה על איסור, והיות וכנראה לפי דעת רבי זושא זצוק"ל החזקת ציפורי נוי בכלוב יש בה משום איסור צעב"ח היות ואין אפשרות לעופות לעוף על פני הארץ זה גורם להם צער, א"כ כששחרר את הציפורים מנע מחבירו עבירה על איסור צעב"ח, שכן אדם הרואה בע"ח מתייסר עליו לחלץ אותו מצרתו, וכך שנינו במס' שבת (קכ"ה ע"ב) ובשו"ע (או"ח ש"ח סי"ט) שבהמה שנפלה לאמת המים אם המים עמוקים ומפני כך אינו יכול לפרנסה במקומה מביא כרים וכסתות ונותן תחתיה בשבת משום צעב"ח אעפ"י שמבטל כלי מהיכנו, ולפי"ז י"ל כיון שבעל הבית עבר על איסור צעב"ח היה מותר לו לשחרר את התוכי.

תולדות- מעשר שני, וימצא בשנה ההיא מנחתו ויחזיק בהם זמן ש (תנחומא ראה).

ויצא- אפרושי מאיסורא, ותגנוב רחל את התרפים (לא יט), להפריש אביה מע"ז (רש"י).

וישלח- מחילת עוונות לחתן, ואת בשמת (לה ג. וברש"י).

מכון ירושלים

אוצר מפרשי התורה

אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה בעריכה תמציתית וייחודית להשיג בחנויות הספרים

אשת חיל

מדרשים, נפתר, ראשונים, אחרונים, חסידות